

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ З НІМЕЦЬКИМИ ЗЕМЛЯМИ: ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАЖЕННЯ

З різних причин зв'язки галицько-волинських та німецьких земель державами все ще не були предметом належної уваги дослідників. Певним винятком є взаємини Галицько-Волинського князівства з Тевтонським орденом. Від середини 1960-х років їх дослідження дещо пошавилося (праці Карла Форстройтера¹, Михайла-Богдана Ждана², Віри Матузової³,

¹ *Forstreuter K.* Die Bekehrung Gedimins und der Deutsche Orden // *Altpreussische Forschungen*. – 1928. – Jahrgang 5, H. 2. – S. 239–361; *Idem.* Die preussische Kriegsfliete im 16. Jahrhundert. *Altpreussische Forschungen*. – 1940. – Jahrgang 17. – S. 58–123; *Idem.* Die Bekehrung des Litauerkönigs Gedimin, Eine Stritfrage // *Jahrbuch der Albertus-Universitaet*. – 1955. – Bd. 6. – S. 142–155; *Idem.* Preussen und Russland von der Anfaengen des Deutschen Ordens bis zu Peter dem Grosen. – Goettingen; Berlin; Frankfurt, 1955; *Idem.* Der Deutsche Orden in Mittelmeer. – Bonn, 1967.

² *Ждан М.-Б.* Романовичі і Німецький Хрестоносний орден // *Український історик*. – 1973. – № 3–4. – С. 54–68.

³ *Матузова В. І.* Русь в историографії Тевтонського ордену (XIV в.) // *Внешняя политика Древней Руси*. – Москва, 1988. – С. 43–44; *Ее же.* Английская знать в крестовых походах на Пруссию и Литву (XIV в.) // *Восточная Европа в древности и средневековье. Чтения памяти член-кор. АН СССР В. Т. Пашуто*. – Москва, 1993. – С. 50–51; *Ее же.* Роль Тевтонского ордена в осуществлении планов проникновения Римской курии на Русь // *Восточная Европа в древности и средневековье. Чтения памяти член-кор. АН СССР В. Т. Пашуто*. – Москва, 1994. – С. 59–60; *Ее же.* Немецкий орден: От Аксона до Грюнвальда // *Средневековая Европа глазами*

современников и историков. – Москва, 1994. – Т. 2. – С. 201–225; *Ее же.* Грамота вице-магистра Тевтонского ордена в Пруссии Бурхарда фон Хорнхаузена галицкому князю Даниилу и мазовецкому князю Земовиту (1254 г.) // *Восточная Европа в древности и средневековье. Чтения памяти член-кор. АН СССР В. Т. Пашуто*. – Москва, 1997. – С. 33–35; *Петр из Дусбурга.* Хроника земли Прусской / Изд. подг. В. И. Матузова. – Москва, 1997; *Матузова В. І.* Тевтонський орден у зовнішній політиці князя Данила Галицького // *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії*. – Чернівці, 1998. – Т. 1. – С. 50–57; *Ее же.* Тевтонський орден во внешній політиці князя Данила Галицького // *Восточная Европа в исторической ретроспективе. К 80-летию В. Т. Пашуто*. – Москва, 1999. – С. 145–142; *Ее же.* Создание исторической памяти (ранние исторические сочинения Тевтонского ордена в Пруссии) // *Восточная Европа в древности и средневековье. Чтения памяти член-кор. АН СССР В. Т. Пашуто*. – Москва, 2000. – С. 10–14; *Ее же.* Тевтонский орден и Северная Европа // *Средньовічна Європа: погляд з кінця ХХ ст.* – Чернівці, 2000. – С. 104–108; *Ее же.* “Книга Отцов Церкви” – памятник литературы Немецкого ордена. Автор как член корпорации // *Восточная Европа в древности и средневековье. Чтения*

Олександра Масана⁴, Леонтія Войтовича⁵, Дениса Хрустальова⁶) зусиллями найперш російських та українських авторів.

Контакти, насамперед торговельні, між німецькими та галицько-волинськими землями розпочалися ще в докиївський період. Вони засвідчені багатьма джерелами, перш за все Раффельштеттенським митним статутом (між 904–906 рр.), виданим за наказом східнофранкського короля Людовика Дитяти для встановлення митних порядків на сході Баварії, “як вони по справедливості дотримувалися за часів Людовика і Карломана, а також інших королів”⁷, де “слов’яни ж, які приходять для торгівлі від ругів чи богемів, якщо розташуються для торгівлі в будь-якому місці на березі Дунаю чи в будь-якому місці у роталаріїв чи реодаріїв, з кожного в’юка воску дві міри вартістю в один скот кожна; з вантажу одного носія – одну мірку тої ж вартості; якщо ж побажають продавати рабів чи коней, за раба – одну сайгу, стільки ж – за кобилу. Баварам же і слов’янам із цієї країни, які купують і продають тут, платити нічого не треба”⁸. У полеміці з Еріхом Цьолнером⁹ та іншими опонентами Олександр Назаренко переконливо відкинув

пам’яті член-кор. АН ССРСР В. Т. Пашуто. – Москва, 2003. – С. 152–156.

⁴ Масан О.М. Добжинський орден (до історії дорожчинського інциденту 1237 року) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. – Чернівці, 1996. – Вип. 1. – С. 41–52; Чернівці, 1999. – Вип. 2. – С. 52–62; Його ж. Крістбурзький договір 1249 р. (Переклад і коментар) // Там само. – С. 74–85; Його ж. Середньовічна Україна і Німецький орден: недосліджені проблеми взаємовідносин // Четвертий Міжнародний конгрес українців. Історія. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – Ч. 1. – С. 74–79; Його ж. Німецький Орден у Семигороді // Питання стародавньої та середньовічної історії... – Т. 1. – С. 74–94; Його ж. Пруський Союз (з історії станової опозиції в державі Німецького Ордену) // Там само. – Т. 2. – С. 27–45; Масан О., Федорук А. Участь українсько-молдавського заgonу в битві під Грюнвальдом // Питання історії України. – Чернівці, 2003. – Т. 6. – С. 193–197. На V Міжнародному конгресі українців в Чернівцях 28.08.2002 р. О. Масан виступив з доповіддю “Галицько-Волинське князівство і держава Німецького Ордену в Пруссії: проблеми взаємин”, яка, на жаль, не була опублікована в матеріалах конгресу.

⁵ Войтович Л. Тевтонський Орден у політиці Галицько-Волинського князів-

ства // Український історичний журнал. – 2010. – № 6. – С. 4–17; Его же. Тевтонский Орден в политике Галицко-Волинского княжества // *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*. – Санкт-Петербург, 2010. – № 2(8). – С. 3–16.

⁶ Хрусталёв Д. Г. Северные крестовосцы. Русь в борьбе за сферы влияния в Восточной Прибалтике XII–XIII вв. – Санкт-Петербург, 2012. – С. 343–372.

⁷ “...qualiter temporibus Hludowici et Karlomanni ceterorumq ue regum iustissime ejlvebantur...”: Назаренко А. В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII веков. – Москва, 2001. – С. 80.

⁸ “...Sclavi vero, qui de Rugis del de Boemanis mercandi causa bexeunt, ubicum que iuxtaripam Danubii vel ubicumque in Rotalariis vel Reodariis loca mercandi potinuerint, de sogma una ancilla tremisam I, de cavallo masculine similiter, de servo saigam I, similis de e qua...”: Назаренко А. В. Немецкие латиноязычные источники IX–X веков. Тексты, перевод, комментарий. – Москва, 1993. – С. 64–65, 67.

⁹ Zollner E. Rugier oder Russen in der Raffelstettener Zoliurkunde // *Mitteilungen des Insstituts für österreichische Geschichtsforschung* (далі – *MIÖG*). – Innsbruck, 1952. – Bd. 60. – S. 111–116.

версію тотожності ругів статуту з германським племенем ругіїв, яких розбив Одоакр у 487 р.¹⁰

Торгові стосунки розвивалися інтенсивніше на міжнародній артерії від Булгару на Волзі до Кордови, яка переросла у *Via regia* – королівський шлях – через Київ–Галич–Перемишль–Краків–Прагу–Регенсбург–Трір¹¹. Він функціонував і в післямонгольський період, коли його кінцевим пунктом був Київ. У галицько-волинських землях він перетинався з іншою – так званим *Бурштиновим* чи *Янтарним шляхом* Віслою, Західним Бугом і Дністром від Балтики до Чорного моря через Торунь, Володимир та Львів. Відродженню й поживленню цієї артерії, безсумнівно, сприяла політика Данила Романовича та його сина Лева Даниловича, які після монгольського погрому стягували до опустілих міст німецьких колоністів, головно ремісників та бюргерів.

Від кінця XII ст. у німецьких містах почало утверджуватися самоврядування у формі магдебурзького права, основою якого було надання адміністративної й судової юрисдикції і звільнення від управління королівської чи князівської адміністрації. При цьому громадяни, які отримали міське право, самі обирали міську раду з певною кількістю райців на чолі з бургомістром та міську лаву (суд) з певним числом лавників, яких очолював вїйт. Головним надбанням цього права були гарантії особистої свободи, що відкривали великі можливості для розвитку міст без втручання верховної влади, а, крім того, давали владі додаткові надходження без вкладення власних коштів.

Найстарша згадка про львівського вїйта збереглася у грамоті польського короля Казимира III від 22 серпня 1352 р., якою Георгу, Руперту та Маргариті підтверджена власність на маєтки у місті та його околицях, що їх подарував за вірну службу вїйтові Бертольдowi Штехеру “блаженної пам’яті Лев, князь Русі”¹². Титулатура вказує на надання князя Лева Даниловича¹³.

Лев Данилович першим з руських князів оцінив значення магдебурзького права для швидкого розвитку міст через залучення нових колоністів. Серед численних фальсифікатів його грамот є одна, в автентичності якого дослідники не сумніваються¹⁴. Це грамота Іоанну на вїйтівство у Перемишлі, разом з кам’яною церквою святого Миколая уступлене за “дві гривні золота і сорок поставів сукна”. “А містичі ніхто не імеєт судити токмо вїйт по неміцькому праву... ніхто самого не імеєт звати на суд лише през князя, а оний князь самого імеєт судити с вїйтами по вїйтовському праву”¹⁵.

¹⁰ Назаренко А. В. Древняя Русь... – С. 82–94.

¹¹ Див.: Васильевский В. Г. Древняя торговля Киева с Регенсбургом // Журнал Министерства народного просвещения. – 1888. – № 7. – С. 121–150; Войтович Л. В. Торговля і торговельні шляхи // Історія української культури: У 5 т. – Київ, 2001. – Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – С. 81–93.

¹² Див.: Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. – Київ, 1986. – С. 15–16.

¹³ Skoczek J. Studia nad patrycjatem lwowskim wieków średnich. – Lwów, 1929. – S. 9(239).

¹⁴ Маркевич О. Невідома грамота князя Льва Даниловича // Архіви України. – 1968. – № 5. – С. 27; Janeczek A. Ząb kniazia Lwa. W kwestii wiarygodności przemyskiego przywileju wójtowskiego // Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej. – Wrocław; Praha, 2002. – S. 188.

¹⁵ Цитується за реконструкцією тексту, яку запропонував: Генсьорський А. 3 коментарів до Галицько-Волинського

Маркольт, який у 1267 р. приймав князів Василька Романовича, Лева Даниловича та Войшелка, напевно, – володимирський вїйт¹⁶. Надання маґдебурзького права найбільшим містам краю, безперечно, не тільки сприяло інтенсивності міграції з німецьких земель, у якій була зацікавлена княжа скарбниця, а й піднесенню самих міст. Німецькі колоністи (ремісники і купці) оселилися в напівзруйнованих й опустілих містах зі своїм майном та інструментами. З ними приходили нові технології виробництва і такі необхідні зв'язки з Центральною Європою й дальшими краями. В ситуації післямонгольського погрому це безумовно було правильним кроком.

Буриштиновим шляхом та *Via regia* йшов імпорт тканин, ремісничих виробів, сировини (насамперед сталевих заготовок – штаб, оскільки болотні та озерні руди з Центрально-Східної Європи непридатні для виробництва мечів, через що львівські мечники, наприклад, змушені були використовувати як заготовки навіть стару непридатну зброю¹⁷) і самої зброї (зважаючи на археологічні знахідки та інші матеріали, у XIV ст. в галицько-волинських землях було поширене західноєвропейське захисне озброєння, арбалети і різні типи алебард¹⁸).

Львівські купці, які через Нижнє Подунав'я торгували з Візантією та балканськими землями, також реекспортували сукно з Фландрії¹⁹. Зберігся лист радників і громади міста Володимира до радників та громади міста Штральзунда від 3 травня 1324 р. з приводу перехоплення штральзундцями із судна, що зазнало аварії, сувоїв сукна, які везли з Фландрії Бертрам Русин та його брат Микола, з проханням повернути товар володимирським купцям²⁰.

Для німецьких міст і міст Тевтонського ордену також було важливо збувати на південь янтар, привозячи взамін шовк, прянощі та інші багатства Сходу. Завдяки цій торгівлі Львів, на думку німецького історика Фрідріха Людґе, став одним із найважливіших торговельних міст тогочасної Європи²¹.

літопису (волинські і галицькі грамоти XIII ст.) // *Історичні джерела та їх використання*. – Київ, 1969. – Вип. 4. – С. 183–184.

¹⁶ *Войтович Л. В.* Міста і міська обрядовість // *Історія української культури...* – С. 164.

¹⁷ *Голєздренко О.* Львівський цех мечників // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Дрогобич, 2005. – Вип. 9. – С. 197.

¹⁸ *Микитишин В. О.* Обладунки та озброєння українського лицаря XIV–XV ст. // *Народознавчі зошити*. – 2001. – № 2. – С. 38–42; *Її ж.* Організація князівського війська у другій половині XIV – першій половині XV ст. // *Актуальні проблеми державного управління*. – Львів, 2001. – Вип. 5. – С. 295–298.

¹⁹ *Котинко А. Д.* З історії економічних

зв'язків Північного Причорномор'я і Західної Волині з країнами Балтійського регіону (X–XIII ст.) // *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка*. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 13–18; *Його ж.* Інфраструктура зовнішньоекономічних зв'язків Галицької та Волинської земель (XIII – перша половина XIV ст.) // *Король Данило та його доба*. – Львів, 2002. – С. 26–41.

²⁰ *Кутчинський О.* Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – С. 162–166.

²¹ *Lüdge F.* Strukturwandel im ostdeutschen und osteuropäischen Fernhandel des 14. bis 16. Jahrhunderts. – München, 1964. – S. 16.

Маєтки Тевтонського ордену у Львові оцінювали у 3200 пруських марок. Великий янтарний склад у Львові продано аж у 1400 р., коли ці землі вже перебували у складі Польщі. Тільки за рік за перепродаж янтарю на львівському ринку прибуток сягав близько 1000 пруських марок²². Крім предметів східного та візантійського реекспорту, з галицько-волинських земель орденські та ганзейські купці вивозили традиційні товари руського експорту: хутра, віск, мед, сіль, хліб та заготовки з дерева²³. На кораблі, захопленому шведами у 1352 р., серед товарів, які належали торуньським купцям, було 1000 штук червоного руського хутра (*operis ruffi ruthenici*). Слуга кенігсберзького шефера у 1400 р. вивіз зі Львова до Торуня 50 бобрів і 2000 подільських хутер (*Podolisshes werkis*)²⁴.

Тісні торговельно-економічні контакти вели до зближення у середовищі бюргерства. В Альшттадті наприкінці XIII – на початку XIV ст. серед місцевого патриціату проживала родина Ruthenus. Jochanes Ruthenus був лавником у 1308–1309 р., Heinmaimus de Lemberc – у 1312 р. Серед міщан Страсбурга поблизу Торуня засвідчені Heunko Ruthenus та Iwan. Конрад Прус у 1365 р. отримав третину млина поблизу Львова з третиною прибутків. В актах львівського міського суду за 1387 р. зберігся позов, який подав Bartholomeus semitor Pauli Reuse de Torun. Брат діда Коперника Йоган Ватценроде в 1386 р. помер у Луцьку²⁵. В архівах Відня, Регенсбурга, Нюрнберга, Тріра та інших міст, пов'язаних із цими торговельними шляхами, мабуть, є ще чимало цікавих для істориків документів.

Прибулі колоністи отримували право будувати свої храми, а це зумовлювало архітектурні та культурні взаємовпливи²⁶. Волинське та галицьке боярство контактувало з німцями. Комтур Людер фон Брауншвейг, наприклад, надав земельні володіння русинам Марку, Максиму, Войтеху та Григорію. Віце-комтуром у нього в 1324–1326 рр. був Іван Белов (*Iwanus Below*), який загинув як прапорносець Ордену в 1331 р. у битві з поляками²⁷. Опубліковано

²² Dollinger P. *The German Hanza*. – London, 1970. – P. 231–232.

²³ Войтович Л. Торгівля, ремесло, рільництво // *Історія Львова*. – Львів, 2006. – Т. 1: 1256–1772. – С. 87.

²⁴ Масан О. *Середньовічна Україна...* – С. 78.

²⁵ Там само. – С. 78.

²⁶ Див.: Козубська О. Латинська катедро у Львові: спроба нової інтерпретації відомих фактів // *Народознавчі зошити*. – Львів, 2000. – № 1. – С. 252–261; Її ж. Львівський костел Марії Сніжної в історіографії // *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка*. – Львів, 2001. – Вип. 4. – С. 327–333; Її ж. Катедральний костел фундації Казимира Ве-

ликого: Львів чи Володимир? // *Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Науковий збірник*. – Луцьк, 2001. – Вип. 8: Матеріали VIII Міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 13–14 грудня 2001 року. – С. 108–110; Її ж. Львівський кафедральний костел в історіографії // *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. – Дрогобич, 2001. – Вип. 5. – С. 140–152; *Idem*. *The Dominicans in Thirteenth-Century Kievan Rus': History and Historiography* // *Annual of Medieval Studies at Central European University* / Ed. K. Szende, I. Rason, M. Sebok. – Budapest, 2003. – S. 203–223; Її ж. Джерела та історіографія руських місій домініканського ордену XIII ст. // *Київська старовина*. – 2003. – № 3. – С. 122–135.

²⁷ Масан О. *Середньовічна Україна*. – С. 77.

чимало німецьких актових матеріалів, які ще треба ретельно вивчати, аби як-найповніше з'ясувати галицько-волинські зв'язки з німецькими землями, зокрема вздовж *Via regia* як у бюргерському середовищі, так і серед лицарства.

Звичайно, найкраще опрацьовані політичні зв'язки, хоча і в цій царині дослідження латиномовних хронік та їх залучення до вивчення проблем політичної історії Русі загалом і галицько-волинських земель зокрема тільки розпочинається.

У 1165 р., за свідченням "Діань" імператора і німецького короля Фрідріха I Барбаросси, під час переговорів з угорцями у Відні чеський король Владислав II "відрекомендував когось з руських князьків, якого й привів до підлеглості йому"²⁸. Зрозуміло, що цим князьком (*regulis*) не міг бути галицький князь Ярослав Осмомисл або хтось із старших волинських князів, як вважають деякі поважні дослідники²⁹. Важко повірити, щоби Ярослав Володимирович під час найбільшої своєї могутності, коли він вів рівноцінні переговори з візантійським василевсом, раптом з'явився у Відні шукати захисту у Фрідріха I Барбаросси, перед тим оббиваючи пороги короля Чехії. І на Волині в цей період не було князя, який би поїхав до Чехії шукати допомоги. Цим "руським князьком" міг бути тільки ізгой, князь Ростислав Іванович, син нещасного Івана Бирладника, отруєного в Салоніках 1161 р. Не отримавши допомоги у Європі, він повернувся на Русь, був служилим князем Давида Ростиславовича у Смоленську, а в 1189 р., намагаючись збройним шляхом повернути собі дідівську спадщину, потрапив у полон до угорців і помер в Галичі від отрути, яку йому приклали до ран³⁰.

Те, чого не зумів реалізувати Ростислав Іванович, вдалося його двоюрідному братові Володимирі Ярославовичу. У 1190 р. він утік з угорського полону і дістався до імператора Фрідріха I, який з великим військом виступив у II Хрестовий похід. Князь склав васальну присягу, зобов'язавшись щороку сплачувати трибут в розмірі 2 тис. срібних гривень, а імператор підготував грамоту до краківського князя Казимира Справедливого з дорученням надати потрібну допомогу для відновлення Володимира Ярославовича на галицькому престолі. Загибель імператора на р. Салех (10 червня 1190 р.) звільнила Галицьке князівство від наслідків цієї присяги³¹.

Останні дослідження Олександра Майорова про діяльність галицько-волинського князя Романа Мстиславовича переконують у тому, що збереглося

²⁸ "...Ubi rex Boemorum quondam de regulis Ruthenorum suae praesentiae obtulit eiusque illum ditioni subdidit...": *Gesta Friderici I. imperatoris auctoribus Ottone et Ragewino praeposito Frisingesibus*. Appendix / Ed. R. Wilmas // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores* (далі – MGHS). – Hannoverae, 1868. – Т. 20. – Р. 492.

²⁹ Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII ст. у своїх змаганнях до церковної унії // *Записки Наукового товариства імені Шевченка* (далі – ЗНТШ). – Львів,

1917. – Т. 123–124. – С. 7; Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. – Москва, 1968. – С. 185; Назаренко А. В. Русско-немецкие связи домонгольского времени (IX – середина XIII вв.): состояние проблемы и перспективы дальнейших исследований // *Из истории русской культуры*. – Москва, 2002. – Т. 2, кн. 1. – С. 271–272.

³⁰ Войтович Л. Галицько-волинські етюди. – Біла Церква, 2011. – С. 182.

³¹ Його ж. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 182.

чимало джерельних матеріалів щодо русько-німецьких політичних стосунків. Значно впевненіше можна стверджувати, що другою дружиною Романа Мстиславовича була Єфросинія-Анна, донька візантійського василевса Ісаака II Ангела, рідна сестра дружини німецького короля Філіпа Гогенштауфена. Обидва правителі перебували у військовому союзі і могли зустрічатися в Ерфурті при дворі тюринзького ландграфа Германа, куди приїздив галицько-волинський князь. Проект “доброго порядку”, щодо якого триває гостра полеміка, вірогідно, мав за основу проект Вельфів 1198 р., який папа Інокентій III оголосив у посланні 1200 р. “Роздуми над поставленням імператором одного з трьох вибраних”. Сама загибель Романа все-таки пов’язана з походом до Саксонії на підтримку Філіпа у конфлікті з Вельфами³².

Досі участь галицько-волинських князів у боротьбі за австрійську спадщину викликає жваву дискусію. Володимир Пашуто, до речі, звернув увагу на розуміння літописцем важливості цієї війни³³. Микола Котляр, оцінюючи боротьбу за спадщину Бабенбергів та її наслідки, вважав, що у Данила Романовича були наміри створити спільну русько-австрійську державу³⁴. Іван Крип’якевич зазначав, що Данило Романович “захопився планом посадити одного із синів на австрійському престолі, щоб в час загрози від ординців мати тут резерв для князівської сім’ї”³⁵, на ординські мотиви змін у політиці галицько-волинського князя вказав і польський дослідник Маріуш Бартніцький³⁶. Даріуш Домбровський висунув версію вимушеної участі галицько-волинського князя у цих подіях під впливом і в інтересах угорського короля Бели IV³⁷. Що ж змусило Данила Романовича втрутитися у боротьбу за австрійську спадщину в розпал переговорів з папою, формування антиординської коаліції та проведення військової реформи? Зважаючи на запальний характер, який особливо виявлявся під час битв, назвати князя авантюристом в політиці не можна.

Про династичні мотивації Данила Романовича до втручання у боротьбу за спадщину Бабенбергів³⁸ уже йшлося. Фрідріх II Бабенберг був сином Леопольда VI та Феодори з Ангелії, доньки візантійського василевса Ісаака II Ангела або, вірогідніше, його племінниці, доньки молодшого брата Іоана³⁹. Тобто, мати герцога Фрідріха II, як і її сестра, друга дружина Романа,

³² Див.: *Майоров О.* Галицько-волинський князь Роман Мстиславич: володар, воїн, дипломат. – Біла Церква, 2011. – Т. 1–2; *Его же.* Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв. – Санкт-Петербург, 2011. – С. 19–442.

³³ *Пашуто В. Т.* Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950. – С. 258.

³⁴ *Котляр Н. Ф.* Дипломатия Южной Руси. – Санкт-Петербург, 2003. – С. 140.

³⁵ *Крип’якевич І.* Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999. – С. 117.

³⁶ *Bartnicki M.* Polityka zagraniczna

księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. – Lublin, 2005. – S. 188–189.

³⁷ *Dąbrowski D.* Stosunki pomiędzy Romanowiczami a królem Węgier Belą IV i niektórymi książętami polskimi w latach 1235–1240 // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2007. – Вип. 1. – С. 83–87.

³⁸ *Воитович Л.* Союз Галицких Романовичів з Австрією та Чехією у XIII ст. // Проблеми слов’янознавства. – Львів, 2006. – Вип. 56. – С. 263–273.

³⁹ *Thiele A.* Erzählende genealogische Stammtafeln zur europäischen Geschichte. – Frankfurt-am-Main, 1993. – Bd. 1. – Taf. 116, 204; *Schwennike D.* Europäische

тривалий час була регентшею і визначала політику Австрії. Саме тут треба шукати витоки галицько-австрійського союзу 1230-х років.

Підтримавши цей погляд⁴⁰, О. Майоров обґрунтував кілька цікавих версій: австрійсько-галицькі стосунки змінилися у 1237 р., коли Данило Романович відмовився підтримувати Фрідріха II Бабенберга, за що отримав від його противника імператора Фрідріха II Гогенштауфена 500 марок сріблом як компенсацію за похід до Австрії. У цей час австрійський герцог вигнав матір і для захисту своїх прав вона звернулася до імператора. На думку О. Майорова, Данило Романович після пошуків контактів з імператором у 1235 р. прибув на з'їзд у Відні в 1237 р. й отримав від Фрідріха II Гогенштауфена королівську корону, яку, зрозуміло, не визнав папа. Вже на з'їзді у Пожоні (Братислава) у 1252 р. Данило Романович активно заявив про свої права на австрійську спадщину. Законність претензій його сина Романа Даниловича визнали Угорщина та Чехія (чеський король намагався домовитися з ним про розподіл Австрії), а також австрійська еліта, зокрема ландріхтер Австрії і герцогський шенк граф Генріх фон Хассбах, його брат Ульріх, брати Бернгард і Генріх Пройселі, Конрад фон Васербург, Оттон фон Майсау, Конрад фон Фалькенберг, Конрад фон Гімберг, Генріх фон Ліхтенштейн, Ульріх фон Гюттендорф, Крафт фон Слеюц і Оттон фон Лейсс, які після відмови князя Романа Даниловича від подальшої боротьби за престол звинувачували його у зраді⁴¹.

Австрійський герцог Фрідріх II Бабенберг, який не мав прямих спадкоємців, був вбитий 15 червня 1246 р. на р. Лейті. У битві брав участь "король Русі", від руки якого герцог і загинув⁴². Дослідники деякі твердять, що ним міг бути тільки князь Ростислав Михайлович, зять короля Бели IV⁴³, бо переговори угорського короля з Данилом Романовичем ще не закінчилися і Ростислав не полишав надій не тільки на галицький престіл, а й на київський та чернігівський⁴⁴. О. Майоров вважає, що "королем Русі" був сам Данило Романович, який до того часу вже отримав королівський титул від імператора Фрідріха II⁴⁵. Однак Данило Романович до червня 1246 р. навряд чи встиг би повернутися зі ставки Бату на Волзі, зібрати військо і вирушити на допомогу угорському королеві, зважаючи на непрохідність Дикого поля у зимову пору. Тим більше, що переговори між руськими та угорськими

Stammtafeln: Stammtafeln zur Geschichte der Europäischen Staaten. Neue Folge. – Frankfurt-am-Main, 1998. – Bd. I.1. – Taf. 39, 85; Scheibelreiter G. Die Babenberger. – Wien; Köln; Weimar, 2010. – S. 278.

⁴⁰ Майоров А. В. Даниил Галицкий и Фридрих Воинственный: русско-австрийские отношения середины XIII века // Вопросы истории. – 2011. – № 7. – С. 32–52.

⁴¹ Mika N. Walka o spadek po Babenberkach 1246–1278. – Racibórz, 2008. – S. 40.

⁴² Annales Millicensium continuatione Sancrucensis tertia / Ed. W. Wattenbach // MGHS. – Hannoverae, 1851. – T. 9. – P. 559;

Annales sancti Rudberti Salisburgenses a. 1–1286 / Ed. W. Wattenbach // Ibidem. – P. 789; Annales Waldemarianis / Ed. G. Waitz // MGNS. – Hannoverae, 1892. – T. 29. – P. 179.

⁴³ Див., наприклад: Wertner M. Boris und Rostislaw. Beitrag zur Geschichte der russisch-polnisch-ungarischen Beziehungen. – Berlin, 1889. – S. 45; Mika N. Walka o spadek... – S. 18.

⁴⁴ Войтович Л. Княжа доба... – С. 418–419.

⁴⁵ Майоров А. В. Русь... – С. 668–671.

представниками в замку Зволен розпочалися тільки влітку 1246 р. Завершилися вони на початку літа 1247 р. – печатник Кирило виступав на ньому вже як митрополит Кирило II після повернення з Нікеї, що ніяк не могло відбутися перед початком 1247 р. (бо висвячено Кирила II в Нікеї наприкінці 1246 р. або ж на початку 1247 р.⁴⁶).

На підставі *Privilegium minus*, який Генріху II Язомирготу дарував імператор Фрідріх I Барбаросса, успадкування престолу у родині Бабенбергів відбувалося по мечу і по кужелю⁴⁷. Тому після смерті Фрідріха II австрійський престіл зайняв принц Владислав, син чеського короля Вацлава (1228–1253), одружений із племінницею герцога – Гертрудою. Його рання смерть (3 січня 1247 р.) знову загострила проблему австрійської спадщини. Папа Інокентій IV висунув претендентом баденського маркграфа Германа, який став другим чоловіком Гертруди. Герман помер 4 жовтня 1250 р. й проблема австрійської спадщини виникла знову. Її активно обговорювали на з'їзді в Пожоні у 1252 р., де зустрілися Бела IV та Данило Романович⁴⁸. Чеський король, одруживши 12 лютого 1252 р. свого сина, маркграфа моравського Пшемисла Оттокара, із значно старшою від нього сестрою Фрідріха II Маргаритою, вдовою німецького короля Генріха VII Гогенштауфена⁴⁹, задекларував претензії Пшемислідів на австрійську спадщину. Щоб запобігти цим планам, Данило Романович з Белою IV домовилися про перехід австрійського престолу до Романа Даниловича, який мав одружитися з Гертрудою Бабенберг, що залишалася фактичною правителькою Австрії і сама звернулася за допомогою до угорського короля. Шлюб Романа Даниловича з Гертрудою укладено після пожоньської зустрічі 1252 р. в тому ж замку Гайнбурзі, де раніше вінчалися Пшемисл Оттокар з Маргаритою Бабенберг⁵⁰. Тепер потрібно було силою відстояти права Романа Даниловича.

Угорський король залучив до війни на підтримку герцога Романа свого зятя – краківського князя Болеслава Сором'язливого і його племінника, молодого ленчинського князя Лешка Чорного, а також васальних сербських і болгарських князів та половців⁵¹. Війна розпочалася вторгненням половців у другій половині 1252 р. в Мораву. Наприкінці весни – на початку літа 1253 р. до Чехії увійшли галицько-волинські, польські та литовські війська. Біля міста Козлій (нині Козле на березі Одри на території Польщі) князь Лев Данилович з дружинами литовських князів Товтивіла та Едивіла і полком двірського Андрія відділився від основних сил і почав плундрувати чеські землі, відволікаючи сили чеського короля від

⁴⁶ Див.: *Avenarius A.* Nikaia und Russland zur Zeit der tatarischen Bedrohung // *Byzantinoslavica.* – 1980. – Т. 41. – С. 33–43.

⁴⁷ Див.: *Herrich A.* Privilegium minus. Das staufische Kaisertum und die Babenberg in Österreich. – Wien, 1972 (2 Aufl. – Wien, 1976); *Zöllner E.* Das Privilegium minus und seine Nachfolgebestimmungen in genealogischer Sicht. – Wien, 1978. – Bd. 86. – S. 1–26.

⁴⁸ *Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей* (далі – ПСРЛ). – Москва, 1998. – Т. 2. – Стб. 814.

⁴⁹ *Войтович Л., Целуйко О.* Правлячі династії Європи. – Біла Церква, 2008. – С. 38, 326.

⁵⁰ Там само. – С. 39.

⁵¹ *Fontes rerum Bohemicarum.* – Praha, 1874. – Т. 2. / *Vydavatel J. Emler. Prekladatel V. V. Tomek.* – S. 316.

походу до Австрії. Потім він вчасно підійшов під Опаву, яку взяли в облогу Данило Романович та поляки⁵².

Здобуття Опави та битва біля Оломоуца 25 квітня 1253 р. давали надію на швидке переможне закінчення війни. У цій ситуації чеська сторона пропонувала Романові Даниловичу розділити австрійську спадщину. Але 23 вересня 1253 р. помер чеський король Вацлав I і в жовтні Пшемисла II Оттокара короновано королем Чехії, що й зумовило втручання папи Інокентія IV. "Австрійський вузол" затягувався, а Данило Романович не міг далі тримати основні сили в Чехії та Австрії. Бела IV погодився на переговори, тим більше, що він не стільки допомагав союзникові, як сам намагався оволодіти австрійськими землями. У складній ситуації опинився Роман Данилович. Обложений чехами в замку Гайнбург, не діставши допомоги родичів, він поступився Гертруді, яка, рятуючи чоловіка, добровільно погодилася на розрив шлюбу⁵³. За таких умов сторони легко дійшли згоди в травні 1254 р., підписавши відповідні угоди у Буді та Пожоні. Пшемисл II Оттокар отримав Австрію, погодившись на передачу Штирії синові Бели IV Стефанові.

Остаточо утвердившись в Австрії, Пшемисл II Оттокар у 1260 р. розлучився з Маргаритою Бабенберг. Дітей у них не було, а значно старша за нього дружина йому набридла. Розлучення, однак, позбавляло Пшемисла права на спадщину за Бабенбергами, що давало підстави угорському королеві Бели IV для відновлення боротьби. Нова війна була короткотривалою і завершилася 12 червня 1260 р. битвою біля Кресенбрун у Штирії. Лицарське військо, очолене штирійським маршалом Ульріхом фон Вільдоном, ще до підходу військ короля Пшемисла II Оттокара розгромило армію короля Бели IV.

У цій битві, як довідуємося з листа Пшемисла II Оттокара, брали участь "Danielem regem Russiae et filios eius et caeteros Ruthenorum ac Tataros"⁵⁴. Українські історики Ісидор Шараневич⁵⁵, Мирон Кордуба⁵⁶ та Михайло Грушевський⁵⁷ висловлювали сумніви щодо участі короля Данила у битві. Данило Романович на той час уже не був зацікавлений у спадщині Бабенбергів. І справді, конфронтуючи з литовцями, а також після руйнівного нашестя ординців, він не міг би взяти участь у черговій авантюрі, якби обставини не закинули його до Угорщини. Золотоординський хан Берке

⁵² Ипатьевская летопись. – Стб. 827–828.

⁵³ Fischer M. Merkwürdigere Schicksaie des Stiftes und der Stadt klosterneuburg aus Urkunden gezogen II (Urkundenbuch). – Wien, 1815. – № 60. – S. 217–219; Kosmova letopisu pokračovatele. – P. 289; Fontes Rerum Bohemiarum. – Praha, 1875. – Т. 3. – P. 312; Continuatio Lambacensis / Ed. W. Wattenbach. // MGHS. – Hannoverae, 1851. – Т. 9. – P. 599.

⁵⁴ "...Данило король Русі зі своїми силами та підрозділами русі і татар": Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Т. 4, V. 3. – Buda,

1829. – P. 15–17; Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravia. – Praegae, 1882. – Т. 2. – Nr 271. – S. 103–104; Annales Mellicenses / Ed. W. Wattenbach // Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. – Т. 9. – P. 184.

⁵⁵ Szaraniewicz I. Die Hypatios-Chronik als Quellen // Beitrag zur österreichischen Geschichte. – Wien, 1872. – S. 84, 144–145.

⁵⁶ Кордуба М. Участь Данила в битві під Кресенбрун // ЗНТШ. – Львів, 1896. – Т. 10. – Micellanea. – С. 1–2.

⁵⁷ Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. 3. – С. 519.

змістив Данила Романовича, і король змушений був податися в останню еміграцію⁵⁸. В Угорщині, як член королівської родини, для утримання двору та дружини він мав би отримати від Бели IV якийсь феод (подібно до того, як його давній суперник князь Ростислав Михайлович отримав князівство в Мачві⁵⁹), що зобов'язало його взяти участь у штирійській кампанії. М. Грушевський також звернув увагу на помилку Яна Длугоша, який стверджував, що участь у цій битві брали також і Роман. Однак тоді на той час уже був мертвим Роман, а Лев Данилович, який виконав умови Бурундая, не мав потреби вдаватися до еміграції. Він залишився у краї, тримаючи Перемишльське, Галицьке та Белзьке князівства. Біля Кресенбрун із Данилом могли бути тільки Мстислав та Шварно Даниловичі. У джерелі є згадка і про татарський загін. Переозброюючи армію, Данило Романович запозичив деякі зразки дешевшого й ефективнішого ординського озброєння. Тому його підрозділи були схожі на ординські. За ординців могли сприйняти й половців, які іноді підтримували дружину. Самі ординці брати участь у битві не могли: король Данило для них був емігрантом, втікачем від покарання.

Після цієї перемоги Пшемисл II Оттокар змусив Белу IV укласти компромісний мир, скріплений 25 жовтня 1261 р. шлюбом чеського короля з внучкою угорського короля – Кунегундою, донькою князя Мачви Ростислава Михайловича та Анни Бейлівни⁶⁰. Використовуючи сприятливу ситуацію, Пшемисл II Оттокар приєднав також Штирію, Каринтію, Крайну, Віндійську марку та Фріуль аж до Адріатичного моря.

3 травня 1270 р. помер король Бела IV. Його наступник Стефан V зразу оголосив війну Пшемислу II Оттокару, якого вважав своїм головним ворогом, особливо після втрати Штирії у 1271 р. Одразу ж проти союзника чеського короля, вроцлавського князя Генріха IV Пробуса виступили Болеслав Сором'язливий та Лев Данилович, який залучив до походу волинських і литовських князів⁶¹. Війна завершилася перемир'ям, укладеним 2 липня 1271 р. у таборі поблизу Пожоні, після чого укладено мир, підписаний у Празі 14 липня 1271 р. В обидвох документах Стефан V згадує і “зятя нашого Льва руського князя” (“*Leonem generum nostrum Ruthenorum ducem*”), а також його братів⁶².

⁵⁸ Див.: *Войтович Л.* Остання еміграція короля Данила Романовича // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2009. – № 13. – С. 89–96; *Його ж.* Війна з монголами на Волині у 1258–1260 роках // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2010. – № 22. – С. 9–13; *Його ж.* Останні роки короля Данила Романовича // Вісник Львівської комерційної академії. Серія гуманітарних наук. – Львів, 2011. – Вип. 10: Ювілейний збірник на пошану Степана Гелея. – С. 100–106.

⁵⁹ *Гарді Д.* Чи Ростислав Михайлович

був баном Мачви? // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2011. – Вип. 20: Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича. – С. 197–203.

⁶⁰ *Wertner M.* Az Árpádok családi. – Nagybecskerek, 1892. – 527–536 old.

⁶¹ *Ипатьевская летопись.* – Стб. 870; *Schlesisches Urkundenbuch.* – Köln; Wien, 1988. – Т. 4 / Ed. Winfried Irgang. – Nr 124–127.

⁶² *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia / Ed. A. Theiner.* – Roma, 1859. – V. 1: 1216–1352. – Nr 80; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae / Ed. J. Emier.* – Praga, 1872. – V. 2: 1253–1310. – Nr 753;

Бунт бана Славонії Йоахіма Гуткеледа, несподівана смерть короля Стефана V (6 серпня 1272 р.) і боротьба за угорський престіл вплинули на те, що Лев Данилович та Болеслав Сором'язливий стали союзниками Пшемисла II Оттокара (однією з причин такого союзу було підступне вбивство їх родича, одного з угорських претендентів, князя Мачви Бели Ростиславовича в листопаді 1272 р.). Союз остаточно сформовано в Опаві наприкінці 1273 – на початку 1274 р.⁶³ До нього долучилося також чимало польських князів.

1 листопада 1273 р. рейхстаг німецьких князів обрав королем графа Рудольфа фон Габсбурга. Чеський король, який претендував на німецьку корону, не захотів визнати зверхником володаря незначних швейцарських графств Габсбург і Лауфенбург. Щоб змусити Пшемисла II Оттокара визнати своє обрання, Рудольф у 1274 р. висунув широку програму повернення самовільно захоплених після 1245 р. імперських ленів (до яких передусім належала Австрія). А коли чеський король і австрійський герцог проігнорував цю програму і не склав васальної присяги, Рудольф фон Габсбург оголосив Пшемисла II Оттокара зрадником і несподівано вторгся до Австрії у 1276 р. Заскочений зненацька, той за Віденським трактатом 25–26 листопада 1276 р. віддав Австрію Рудольфу I Габсбургу⁶⁴.

Але обидві сторони готувалися до війни. Угорський король Ласло IV, шукаючи підтримки в боротьбі з баронами, став палким прихильником Рудольфа Габсбурга, спонукаючи його до війни. 13 липня 1277 р. укладено угорсько-німецький союз, а 11 серпня 1277 р. королі зустрілися в Хеймбурзі на австрійсько-угорському пограниччі⁶⁵.

Пшемисл II Оттокар теж шукав союзників. На думку польського історика генеалога Казимира Ясіньського, між 1275–1278 рр. укладено угоду, скріплену шлюбом Казимира, старшого сина опольського князя Владислава, з Оленою із роду Романовичів⁶⁶. Цю версію підтримав Станіслав Срока⁶⁷. За Даріушем Домбровським, Олена була донькою Лева Даниловича⁶⁸. Такий шлюб, з огляду на близькі стосунки опольського князя із Пшемислом II Оттокаром, мав би означати підтвердження і чесько-галицького союзу⁶⁹. Влітку 1277 р. імперські дипломати вважали руських і польських князів союзниками чеського короля⁷⁰.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae / Ed. J. Šebánek i S. Dušková. – Praga, 1981. – Т. 5/2. – Nr 636–637.

⁶³ Див.: *Войтович Л.* Лев Данилович и загадки "австрийского узла" (1272–1278) // *Rossica Antiqua*. – 2011. – № 2(4). – С. 120–139; *Його ж.* О времени включения Закарпатья в состав Галицко-Волынского государства // *Русин. Международный исторический журнал*. – Кишинев, 2011. – № 4(26). – С. 5–25, 160–167.

⁶⁴ *Continuatio Vindobonensis* / Ed. W. Wattenbach // *MGHS*. – Т. 9. – Р. 709.

⁶⁵ *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. – Buda, 1829. – Т. 5, V. 2. – Р. 388–393.

⁶⁶ *Jasiński K.* *Rodowód Piastów śląskich*. – Wrocław, 1977. – Т. 3. – С. 35–38.

⁶⁷ *Sroka S.* *Z dziejów stosunków polsko-węgierskich w późnym średnowieczu*. – Kraków, 1995. – С. 34–36.

⁶⁸ *Dąbrowski D.* *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*. – Poznań; Wrocław, 2002. – С. 217–225.

⁶⁹ *Idem.* *Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi w latach 1264–1299–1300* // *Галичина та Волинь у добу Середньовіччя. Історичні та культурологічні студії*. – Львів, 2001. – Т. 3: До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – С. 49.

⁷⁰ *Włodarski B.* *Polska i Czechy w drugiej połowie XIII i na początkach XIV wieku*

Перед 21 січня 1278 р. до Лева Даниловича приїжджав чеський дипломат (джерело фіксує його повернення) Пардус, син Неплаха⁷¹.

Рудольф Габсбург теж спробував поборотися за руських князів. Німецький король дуже старанно готував військові акції. 21 серпня 1277 р. він доручив переговори з руськими князями ченцю-мінориту Генріху фон Брене, молодшому синові Дітріха фон Веттіна, графа фон Брене, та Євдокії, доньки мазовецького князя Конрада й Агафії Святославівни⁷². Але дипломат не встиг виконати місію: зі шлюбом доньки Лева Даниловича із спадкоємцем опольського князя галицько-чеський союз став фактом.

Війна розпочалася у 1278 р. і завершилася битвою поблизу Дюрнкрута (Сухих Крутів) на Моравському полі, де Морава впадає до Дунаю неподалік від Відня 26 серпня 1278 р.⁷³ Загибель короля Пшемисла II Оттокара розрубала "австрійський вузол" і перетворила Австрію на опору Габсбургів.

Малодослідженою є участь у битві князя Лева. За Рифмованою хронікою Оттокара Штирійського (†1318), "післав з допомогою багато добрих воїнів король Лев з Русі" Пшемислу II Оттокару⁷⁴. За хронікою абата Іоганна з Віктрінгу (XIV ст.), "Leo rex Ruthenorum" сам був у битві на стороні чеського короля⁷⁵. Участь його військ підтверджує і хроніка Леопольда Стайнреутера, який, правда, міг використовувати текст Оттокара Штирійського⁷⁶, а також пізніші австрійські хроністи⁷⁷. Про присутність русичів на стороні чеського короля повідомляють також баварські та східнонімецькі джерела, не уточнюючи, з яких князівств вони походили⁷⁸. Доступні перекази, окрім того, підтверджують участь у битві ще також польських князів⁷⁹.

Закиди О. Штирійському, ніби він дбав більше про поетичну сторону, ніж про історичну правдивість⁸⁰ до повідомлення про князя Лева наврайд чи дотичні. Польська історіографія піддала сумніву участь війська

(1250–1309) // *Archiwum towarzystwa Naukowego we Lwowie*. – Lwów, 1931. – Dz. 2, t. 7, zes. 3. – S. 78.

⁷¹ *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* / Ed. J. Šebánek, S. Dušková. – Pragae, 1974. – T. 5/1. – Nr 50.

⁷² *Mika N. Walka o spadek...* – S. 95.

⁷³ Див.: *Česko-rakouskéztahy ve 13. století. Rakusko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velé říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze sympodia konano 26–27. září 1996 ve Znojme / Red. M. Bláhová, I. Hlaváček*. – Praha, 1998.

⁷⁴ *Ottokars österreichische Reimmchronik* / Ed. J. Seemüller // *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. – Hannoverae, 1893. – T. 5/1. – W. 15233–15234.

⁷⁵ *Johannis abbatis Victoriensis Liber centanum historianum* / Ed. F. Schneider // *Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum*. – Hannoverae; Lipsiae, 1909. – T. 43. – P. 231, 277.

⁷⁶ *Heiling K. J. Leopold Stainreuter von Wien der Verfasser der sogenannten Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften* // *MIÖG*. – Innsbruck, 1933. – T. 47. – S. 257.

⁷⁷ *Anonimi Leobensis chronicon* / Ed. H. Pez // *Scriptores rerum Austriacarum veteres ac genuini*. – Lipsiae, 1721. – T. 1. – P. 848; *Ebendorfer T. Chronica Austriae* / Ed. A. Lhotski // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Ser. raes Nova*. – Berlin; Zürich, 1967. – T. 13. – P. 146; *Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273/1277 – 1454/56* / Ed. R. Sprandel // *Ibidem*. – München, 1994. – T. 17. – P. 179.

⁷⁸ *Eberhardi archidiaconi Ratisbonensis annals* / Ed. Ph. Jaffé // *MGHS*. – Hannoverae, 1861. – T. 17. – P. 593; *Hermani Altahensis annales* / Ed. Ph. Jaffé // *Ibidem*. – P. 410.

⁷⁹ *Mika N. Walka o spadek...* – S. 90–91.

⁸⁰ *Huber A. Die steiersche Reimchronik und das österreichische Interegnum* // *MIÖG*. – Wien, 1883. – T. 4. – S. 41–74.

князя Лева Даниловича на полі битви⁸¹, залишаючи осторонь питання, для чого хроністам було вигадувати участь далекого галицького князя, називаючи його на ім'я. Антоні Берцзяк намагався довести, що в битві під Сухими Крутами брали участь тільки польські найманці, а не війська князів⁸². Однак із чеських джерел видно, що король чекав на князів та їхні дружини, на що слушно звернув увагу Норберт Міка⁸³. Дослідники цієї проблеми не з'ясували⁸⁴.

Володимир Пашуто помилково вказав на участь Лева Даниловича в битві на стороні цісаря Рудольфа Габсбурга⁸⁵. Він зважав на інформацію Продовжувача хроніки пресвітера Магнуса, за якою серед союзників цісаря поряд з половцями названі русини⁸⁶. Але це могли бути дружини з угорського війська Ласло IV Куна, набрані в закарпатських комітатах, значна частина території яких входила до королівського домену⁸⁷.

Серед джерел до подій тієї війни є повідомлення Томаса Тусці з Павії (бл. 1212–1284), який брав участь у Ліонському соборі 1245 р. (де виступав Петро Акерович⁸⁸), у 1253 р. побував у Греції, Далмації та Богемії й інших землях імперії як причетний до унійних переговорів нікейського патріарха з папою Інокентієм IV, потім викладав теологію у Пармі, Болоньї і Феррарі, а з 1258 р. був пріором тосканської провінції францисканців⁸⁹. Його "Історія імператорів і понтифіків" свідчить про ерудицію та поінформованість. Про королівство Русі він знав не тільки з чуток. Унійні переговори з патріархом відбувалися паралельно з переговорами з Данилом Романовичем. Томас Тусці записав, що чеському королеві вдалося схилити русинів до виступу проти німецького короля, але Божим помислом виникла конфронтація між останніми та волохами (*bruteni et blaci*)⁹⁰. Цілком вірогідно, що оточення Ласло Куна організувало похід половців з волохами (*vlachi* за тогочасними джерелами мешкали від верхньої течії Самоша і далі на південь поряд зі слов'янським населенням⁹¹ у Прутсько-Дністровському межиріччі), який завадив ширшій участі військ Лева Даниловича або і його самого у виправі

⁸¹ Włodarski B. Polska i Ruś... – S. 157; Dąbrowski D. Stosunki polityczne... – S. 49–50, 62; Mika N. Walka o spadek... – S. 91–93.

⁸² Berciak A. Polacy w bitwie pod Suchymi Krutami // Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego. – Katowice, 1975. – Nr 72: Prace Historyczne. – Zesz. 4. – S. 7–25.

⁸³ Mika N. Walka o spadek... – S. 90–91.

⁸⁴ Див., наприклад: Kustemig A. Bitva na Moravskem poli u Suchych Krut a Jeden-speigen 26 Srpná 1278 // Česko-rakouske vzťahy / Pod red. M. Blahovej i I. Hlavačka. – Praha, 1998. – S. 163–189.

⁸⁵ Пашуто В. Т. Очерки... – С. 300.

⁸⁶ Chronicon Magni Presbiteri continuationis // MGHS. – Hannoverae, 1861. – T. 17. – P. 533.

⁸⁷ Biedermann H. I. Die ungarischen Ru-

thenen, ihr Wohngebiet ihr Erwerb und ihre Geschichte. – Innsbruck, 1862. – S. 1–11.

⁸⁸ Див.: Паславський І. Український епізод Першого Ліонського собору (1245 р.). Дослідження з історії європейської політики Романовичів. – Львів, 2009.

⁸⁹ Schneidler B. Italienische Geschichtsschreiber. – Leipzig, 1909. – S. 49–52; Puano P. Thomas de Pavie // Dictionnaire de Spiritualité. – Paris, 1991. – P. 867–868.

⁹⁰ Thometusci Gesta Imperatorum et Pontificum / Ed. E. Ehrenfeuchter // MGHS. – Hannoverae, 1872. – T. 22. – P. 525.

⁹¹ Pop I.-A. Romanians and Hungarians from the 9th to the 14th Century. The Genesis of the Transylvanian State. – Cluj-Napoca, 1996. – P. 112–113 (карта).

проти Рудольфа Габсбурга, через що, як записав чеський хроніст Інджіх із Хеймбурга, "Оттокар, крім поляків, зібрав небагато гостей"⁹².

Після загибелі Ласло IV Куна (10 червня 1290 р.) німецький король Рудольф Габсбург 31 серпня 1290 р. надав Угорщину як власний лен синові Альбрехту I, герцогу Австрії⁹³. Угорська знать підтримала племінника Бели IV – Андрія III, сина герцога Стефана. Війська нового короля Угорщини в червні 1291 р. вторглися до Австрії. Їм на допомогу виступили дружини Лева Даниловича⁹⁴. Ця війна завершилася миром у Хайнбурзі 26 серпня 1291 р., за яким Альбрехт I визнав Андрія III королем Угорщини⁹⁵.

У 1301 р., коли вигасла династія Арпадовичів, на угорську спадщину мали право нащадки доньок угорських королів: сицилійський принц Карл Роберт, чеський король Вацлав II, баварський герцог Отто III і король Русі Юрій Львович. Але останній не боровся за угорську корону. Юрій Львович спершу підтримав Карла Роберта, союз з яким скріпив шлюб останнього з сестрою короля Марією Львівною⁹⁶. Після її смерті король Юрій схилився до іншого претендента – баварського герцога Отто III, бо останній у 1308 р. втік з Угорщини через галицькі володіння й Оттокар Штирійський відзначив їх теплу зустріч⁹⁷. Є підстави вважати, що союз короля Юрія Львовича і герцога Отто III міг скріпити шлюб Лева Юрійовича з сестрою Агнеси, дружини Отто III. Ян Яблоновський, відкликаючись до Марціана Кромера, назвав дружину Любарта Гедиміновича (доньку Лева Юрійовича) Бушею⁹⁸ (скорочення від Богуслава?). Від Я. Яблоновського це ім'я запозичили Теодор Нарбут⁹⁹ та Микола Карамзін¹⁰⁰. Однак М. Кромер імені не вказав, а Юзеф Бартоломей Зіморович назвав її Євфимією¹⁰¹. Це ім'я засвідчили й пом'яники. Отже, дружиною Лева Юрійовича, напевно, була полька (тому його донька мала польське ім'я) – сестра Агнеси. Останнє дало змогу її братам – глоговським князям Генріху II та Яну – претендувати на

⁹² Letopis Jindřicha Heimburského / Wyd. J. Emler // Fontes Rerum Bohemicarum. – Praha, 1882. – Т. 3. – С. 316.

⁹³ Marchali H. H. Magyarország története az Árpádok korában 1038–1301. – Budapest, 1896. – 576–577 old.

⁹⁴ Грушевський М. Історія... – С. 98–100.

⁹⁵ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Buda, 1844. – Т. 11, V. 1. – P. 180.

⁹⁶ Див.: Kristó Gy. Károly Robert első felesége // Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef nominatae. Acta Historica. – 1983. – Т. 86. – 27–30 old; Idem. Aba Sámuel és Károly Robert szaládi kocsolatáiról // Acta Universitatis Szegediensis de Attila Jozsef nominatae. Acta Historica. – 1992. – Т. 96. – 25–30 old; Idem. Orosz Hercegnő volt-e Károly Robert első felesége? // Aetas. – 1994. – Nr 1. – 194–199 old; Sroka S. Wokół mariażu Karola Roberta z Piastówną śląską Marią //

Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. – 1994. – Nr 11. – S. 1–5; Idem. Genealogia Andegawenów węgierskich. – Kraków, 1999. – S. 21–28; Войтович Л. Загадка королеви Марії Львівни // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Львів, 2004. – Вип. 4. – С. 7–10; Його ж. Галицько-волинські етюди. – С. 337–341.

⁹⁷ Monumenta Germaniae Historica. – Hannoverae, 1893. – Т. 5. – P. 1152–1154.

⁹⁸ Tabulae Jablonovianae ex arboribus genealogicis familiarum Slavicarum regni Poloniae etc. / Ed. J. A. Jablonowski. – Nörrimberg, 1748. – Tabl. 10.

⁹⁹ Narbutt T. Dzieje starożytne narodu Litewskiego. – Warszawa, 1838. – Т. 6. – S. 139.

¹⁰⁰ Карамзін Н. М. История государства Российского. – Санкт-Петербург, 1818. – Т. 4. Примечания. – С. 138.

¹⁰¹ Zimorowicz B. Historia miasta Lwowa. – Lwów, 1835. – S. 82–83.

галицько-волинську спадщину (претензії визнав папа¹⁰²). Тобто, вони мали якісь династичні підстави (проблема потребує додаткового дослідження).

У боротьбі за спадщину Романовичів із князем Володиславом Опольським (1372–1378, 1383–1387) до Галичини почала переселятися сілезька шляхта, зокрема відомі пізніше родини Тарлів та Гербуртів¹⁰³. Це теж малодосліджена й цікава тема.

Упродовж 1414–1418 рр. у Констанці на березі Боденського озера працював XVI Вселенський собор, скликаний з ініціативи короля Угорщини і імператора Священної Римської імперії Сигізмунда Люксембурга для подолання “Великої схизми” 1378–1414 рр., коли на чолі католицької церкви стояло два-три папи, які ворогували між собою. Крім трьох пап, трьох патріархів, 29 кардиналів, 33 архієпископів, 150 єпископів, понад 100 абатів і понад 300 докторів теології та права з різних європейських університетів, були присутні герцоги Австрії, Баварії, Саксонії, Мекленбургу та Лотарингії та посольства королів Франції, Англії, Шотландії, Польщі, Швеції, Данії, Норвегії, Неаполю, Сицилії¹⁰⁴ і “посольство королівства Червоної Русі” (“das küngrich von Rot Rusen”)¹⁰⁵. Хроніку Собору склав близько 1420 р. його головний канцелярист, секретар Ради міста Констанц і єпископський нотаріус Ульріх фон Ріхенталь (бл. 1366 – бл. 1437), який володів практично всією повнотою інформації про події. Її латинський текст не зберігся, а списки ранніх перекладів середньонімецькою мовою помітно різняться¹⁰⁶. Рукописи хроніки Ріхенталю багато ілюстровані, зокрема, наведено більше тисячі гербів учасників собору¹⁰⁷. Хроніку Ріхенталю видав ще в 1483 р. аугсбурзький друкар Антон Зорг¹⁰⁸ за списком Гебхарда Дахера (1467)¹⁰⁹. У ньому згадано “від світлішого високородовитого князя [і] короля Галіції повноважне велике посольство”¹¹⁰. Там вміщено і герб

¹⁰² Войтович Л. Князівська верства в Галицькій землі // Четвертий міжнародний конгрес україністів. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Доповіді і повідомлення. Історія. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – Ч. 1. – С. 83.

¹⁰³ Див.: Augustyn M. Przyczynek do badań nad osadnictwem dorzecza górnego Sanu, Strwiąza i Wiaru // Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. – 1993. – Т. 31. – С. 147–154; Sperka J. Początki osadnictwa rycerstwa śląskiego na Rusi Czerwonej // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 278–301. Пор. також: *Idem*. Zarys migracji rycerstwa śląskiego na ziemie Rusi koronnej w okresie panowania Władysława Jagiełły // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2011. – Вип. 5. – С. 221–229.

¹⁰⁴ Milman H. H. History of Latin Christianity. – London, 1867. – Т. 7. – Р. 426–524.

¹⁰⁵ Ulrich von Richental. Chronik des Constanzer Concils 1414. bis 1418. / Hrsg. von M. R. Buck // Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. – Tübingen, 1882. –

Bd. 158. – S. 50–51.

¹⁰⁶ Buck T. M. Fiktion und Realität. Zu den Textinserten der Richental-Chronik // Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins. – 2001. – Bd. 149. – S. 153–161; Wacker G. Ulrich Richentals Chronik des Konstanzer Konzils und ihre Funktionalisierung im 15. und 16. Jahrhundert. Aspekte zur Rekonstruktion der Urschrift und zu den Wirkungsabsichten der überlieferten Handschriften und Drucke. – Kassel, 2002.

¹⁰⁷ Kup K. Ulrich von Richental's Chronicle of the Council of Constance. – New York, 1936. – P. 20.

¹⁰⁸ Фототипічне перевидання див.: Ulrich von Richental. Consiliumbuch. Augsburg, Anton Sorg, 1483. – Potsdam, 1923.

¹⁰⁹ “Орлы и львы соединились...”. Геральдическое художество в книге / Науч. ред. Г. В. Вилинбахов, Е. А. Яровая. – Санкт-Петербург, 2006. – № 45. – С. 89.

¹¹⁰ “...von dem durchleuchtigen hochgeborenen fürsten kunig von Galitzia en mach-

“короля Галіції”: увінчаний короною щит із поздовжніми голубими смугами на білому тлі. Це ж зображення є на мініатюрі рукопису хроніки Ріхенталя, яка належить Росгартенському музею у Констанці¹¹¹. Він нагадує популярний серед шляхти королівства Русі герб Корчак, спершу герб Дмитра з Горая і Щебрешина, нащадка галицьких бояр, які в середині XIV ст. перейшли на службу до короля Казимира III. Від угорського короля Людовика Анжуйського Дмитро отримав дозвіл доповнити герб: корчак (чаша) з собакою та трьома срібними смугами з угорського герба. Корчак з собакою опинився в нашоломнику, а в полі щита залишилися три смуги¹¹². Звичайно, ні Дмитро (у 1368–1370, 1377–1390 рр. королівський підскарбій), ні його нащадки не могли претендувати на титул “світлішого високородовитого князя [і] короля Галіції”. Титул “короля Галіції і Лодомерії (Володимирії)” мав тоді сам Сигізмунд Люксембург, король Угорщини й імператор Священної Римської імперії¹¹³. Від 1387 р. галицька частина королівства Русі належала до Польщі, а польсько-угорські угоди 1412 і 1413 рр. цю спірну проблему відклали на майбутнє¹¹⁴. Король Польщі Владислав II Ягайло також мав титул короля Русі, а герб королівства, відомий від часів Лева Даниловича¹¹⁵ (лев, зіп'ятий на скелю), вміщений на його надгробку в краківській катедрі на Вавелі¹¹⁶. Герб з першого видання Хроніки фон Ріхенталя ніколи не використовували як герб королівства Русі. Що це – помилка видавців чи хроніста?

У давніших рукописах Хроніки Констанцького собору згадка про “короля Галіції” і зображення його герба немає. У рукописі, відомому як Олендорфський кодекс із бібліотеки графа Густава фон Кенігсег, складеному, як вважають, у 1438–1450 рр., згадано про “високородовитого шляхетного князя Червоної Русі” (це взагалі перша згадка Червоної Русі у європейських джерелах¹¹⁷) і вміщено його герб – розділений навпіл чорно-білий щит з

tige grosse bottschaft...”: *Ulrich von Richental*. Consiliumbuch. Augsburg, Anton Sorg, 1483. – Potsdam, 1923. – S. 111.

¹¹¹ *Ulrich Richental*. Das Konzils ze Konstanz. 1414–1418. Faksimile-Ausgabe der Handschriften im Rosgarten Museum zu Konstanz. – Starnberg; Konstanz; Stuttgart, 1964. – Bd. 1. – Bl. CXI versol.

¹¹² *Piekosiński F.* Heraldyka polska wieków średnich. – Kraków, 1899. – S. 76–80.

¹¹³ *Deseoffy A.* De jure hungaricae coronae in terriis Russiae Rubrae. – Pestini, 1831.

¹¹⁴ *Matijów J.* Der polnisch-ungarische Streit um Galizien und Lodomerien // Jahresbericht des k. k. II. Obergymnasiums im Lemberg für das Jahr 1886. – Lemberg, 1886. – S. 28–30.

¹¹⁵ *Lewicki A.* Rutchenische Teilfürstentümer bis zur Vereinigung mit Polen 1387 // Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galizien. – Wien, 1898. – S. 173; *Ланно-Данилевский А.* Печати по-

следних галичско-владимирских князей и их советников // Болеслав-Юрий II Тройденевич. Сборник материалов и исследований. – Санкт-Петербург, 1907. – С. 214–307; *Крип'якевич І.* Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999. – С. 154; *Дашкевич Я.* Геральдичне зображення Лева в період Галицько-Волинської держави (перша половина XIV ст.) // Знак. – 1998. – Ч. 16. – С. 6–8; *Гречило А.* Територіальні символи Галицько-Волинської держави другої половини XIII – початку XIV століть // ЗНТШ. – Львів, 2000. – Т. 240. – С. 256–260; *Однороженко О.* Руські королівські, господарські та князівські печатки XIII–XVI ст. – Харків, 2009. – С. 5.

¹¹⁶ *Kuczyński S. K.* Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje. – Warszawa, 1993. – S. 29–32.

¹¹⁷ *Schramm G.* Die Herkunft des Namens Rus'. – Wiesbaden; Berlin, 1982. – S. 51–52.

трьома хрестами у верхній половині і двоголовим орлом – у нижній¹¹⁸. Аналогічне зображення є і в Констанцькому рукописі хроніки, який відтворює другу її редакцію¹¹⁹. Текст Олендорфського рукопису з фотографічним відтворенням усіх її мініатюр видано¹²⁰. Опублікований тут герб Червоної Русі – розділений навпіл щит з трьома червоними хрестами у верхньому срібному полі та золотим двоголовим орлом у нижньому чорному полі – Францішек Пекосінський відніс до територіальних гербів руських земель у складі Великого князівства Литовського¹²¹. Червоні хрести на срібному тлі пов'язують із Волиню та гербом Любарта-Дмитра Гедиміновича.

Напевно ранні списки німецького перекладу Хроніки більше відповідають дійсності. Заміну “високородовитого шляхетного князя Червоної Русі” на “світлішого високородовитого князя [і] короля Галіції” та його герба на герб з елементами герба королівства Угорщини у пізніших списках, напевно, зроблено під впливом імператора Фрідріха III Габсбурга (1452–1493). Констанц знаходився у спадкових землях Габсбургів, а Фрідріх III намагався зібрати все втрачене Люксембургамі і перетворити імперію на світову державу. “Європа Ягеллонів” була його політичним суперником.

Хто ж цей загадковий “високородовитий шляхетний князь Червоної Русі”, не названий на ім'я? Сумніватися у правдивості інформації У. фон Ріхенталя не доводиться. Для будь-якої фантазії у швейцарського хроніста не було жодних підстав. Однак однозначно відповісти на поставлене запитання важко. На мою думку, цим князем міг бути тільки князь Федір Данилович Острозький, нащадок Романа Даниловича й останній з Романовичів на той час¹²². Але ця проблема теж дискусійна і потребує подальших досліджень. Князь Червоної Русі прибув на собор у товаристві претендента на смоленський престол та митрополита Григорія Цамблака. За ними стояв великий князь литовський Вітовт Кейстутович, очевидно, зацікавлений у відродженні королівства Русі.

Історики тільки починають ґрунтовно вивчати німецькі латиномовні хроніки, актові документи, значна частина яких уже видана й доступна для студій. У німецьких архівах зберігаються важливі історичні документи, які допоможуть якнайповніше висвітлити порушені у статті проблеми.

Львівський національний університет імені Івана Франка

¹¹⁸ Ulrich Richental. Concilium zu Costenz 1414–1418. Lichtdruck von L. Baeckmann. – Karlsruhe, 1881. – S. 485.

¹¹⁹ Ulrich Richental. Das Konzils ze Konstanz. 1414–1418. Bd. I. Faksimile-Ausgabe der Handschriften im Rosgarten Museum zu Konstanz. – Bl. CXI verso.

¹²⁰ Ulrich von Richental. Concilium zu Costenz 1414–1418. Facsimilé. Imp. de L. Baeckmann, publié par le dr. Hermann Sevin d'après un manuscrit appartenant au comte Gustave de Königsegg. – Karlsruhe, 1881; Ulrich von Richental. Chronik des

Constanzer Concils 1414. bis 1418. / Hrsg. von M. R. Buck // Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. – Tübingen, 1882.

¹²¹ Piekosiński F. Heraldyka polska... – Nr 638. – S. 392. – Fig. 747.

¹²² Войтович Л. Загадковий “високородовитий шляхетний князь Червоної Русі” // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2009. – Вип. 13. – С. 24–32; Його ж. Загадочний високородовитий благородний князь Червоної Русі // Генеалогический вестник. – Санкт-Петербург, 2009. – Вып. 36. – С. 51–60.